

Іван Петрович ФЕДОРИЩЕВ

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ПОТЕРПІЛИ ВІД ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ОСІБ

Стаття присвячена аналізу категорії «близькі особи», окресленню перспектив її імплементації в Кримінальний кодекс України, зокрема, задля доповнення переліку потерпілих осіб від злочинів проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності, а саме: погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) та низки інших статей. Обґрунтовано, що це вирішить низку проблем, пов'язаних із правовою кваліфікацією вчиненого особою діяння, а також забезпечить ефективне розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345 КК України. Також визначено, що окреслені зміни забезпечать належний захист державними інституціями працівників правоохоронних органів та військовослужбовців, особливо в період повномасштабного вторгнення на територію нашої держави, коли це набула надзвичайної актуальності.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, погроза, насильство, працівник правоохоронного органу, близькі родичі, близька особа.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабного вторгнення ворожої армії РФ перед державою дедалі гостріше стає питання належного захисту осіб, які виконують свій службовий обов'язок у правоохоронній сфері та сфері оборони. Особливо важливим постає питання нівелювання впливу на правоохоронців через вплив на їх близьких осіб. Однак, термін «близькі родичі» застосований у диспозиції норми ст. 345 КК України, в низці інших статей Кримінального кодексу України, що стосуються злочинів проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної

діяльності, злочину передбаченого ст. 435-1 КК України, в ряді інших складів злочину Кримінального кодексу де застосовується вказаний термін, потребує. Однак, у вітчизняному законодавстві відсутнє уніфіковане визначення близьких осіб, яке могло бути застосоване для правильної кваліфікації та подальшого якісного доказування при документуванні злочинів за ст. 345 КК України та інших суспільно важливих складах правопорушень. Питання дослідження кола осіб, які повинні увійти до поняття «близькі особи» необхідно дослідити через призму криміналістичної характеристики та її елементу - «особа потерпілого», оскільки тільки вказана категорія може включити всі міждисциплінарні особливості різних наук, які зможуть сформувати вказане визначення.

Проблемами висвітлення проблематики занадто вузького поняття «близькі родичі» в різні часи переймалися В. К. Антошкіна, І. І. Давидович, В. П. Ємельянов, В. І. Осадчий, В. О. Навроцький, питаннями дослідження особи потерпілого, як елементу криміналістичної характеристики злочину передбаченого ст. 345 КК України займалися В. О. Гусєва, С. В. Кобець, однак питання визначення уніфікованого поняття «близька особа» для завдань, які стоять перед криміналістичною методикою ще не досліджувались.

Метою цієї статті є визначення уніфікованого терміну «близька особа» для його подальшої імплементації в національне законодавство із розширення цього поняття та впровадження змін в методиці розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу у разі заміни поняття «близький родич» на розширений аналог поняття «близька особа».

Виклад основного матеріалу. Для об'єктивного і повного занурення у вказану тему та ґрунтовного її вивчення, спочатку пропонується звернутись до визначення терміну «близький родич». У «Словнику української мови», одним зі значень слова «близький» є:

- який перебуває у прямих родинних стосунках з ким-небудь;
- зв'язаний почуттям симпатії, дружби, спільністю ідей, інтересів¹.

До близьких взаємин відноситься: а) товариські, дружні, приятельські взаємини; б) інтимні, любовні стосунки, зв'язок.

У 2004 році М. І. Хавронюк та М. І. Мельник зазначали, що прямим спорідненням є зв'язком між людьми, заснований на походженні однієї людини від іншої².

Поняття «прямі родинні стосунки» відсутнє у національному законодавстві, проте в главі 86 Цивільного кодексу України згадуються висхідна (ч. 2 ст. 1260 ЦК України) та пряма низхідна лінії споріднення (ч. 6 ст. 1266 ЦК України).

У своїй роботі В. І. Крат (2016) виокремлює пряму лінію споріднення,

¹ Словник Української мови / Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrd=близький>. (дата звернення: 29.04.2023).

² Близькі родичі / М. І. Хавронюк, М. І. Мельник // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-35507> (дата звернення: 29.04.2023).

до якої як складові входять висхідна (від нащадків до предків) та низхідна (від предків до нащадків) лінії, які різняться тільки порядком встановлення родичів. Таким чином, можна дійти висновку що сутність понять «прямі родинні стосунки» та «пряма лінія споріднення» є тотожними та віднести до «прямих» родичів – нащадків (ч. 1 ст. 1260 ЦК України), дітей, батьків (ст. 1261 ЦКУ), бабу та діда з боку батька, бабу та діда з боку матері (ст. 1262 ЦКУ), внуків, правнуків, матір, батька, бабу, діда (ч. 1 ст. 1266 ЦКУ), прабабу, прадіда, дітей (ч. 2 ст. 1266 ЦКУ) ¹.

Зі значенням слова «близький» та його імплементацією в національне законодавство стає трохи зрозуміло, а от щодо значення слову «родич» «Словник української мови» дає наступне визначення – це той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь².

Тепер невизначеним перед нами стає питання щодо поняття «спорідненості». Відповідно до «Словнику української мови» слово «спорідненість»³ є абстрактним іменником жіночого роду до слова «споріднений», яке в свою чергу означає «пов'язаний спільністю походження»⁴.

Тобто за значеннями слів у словосполученні «близький родич» до таких осіб можна віднести: всіх нащадків та прашурів, відносно конкретної особи, проте загалом до цього поняття можна включити всіх родичів «по крові», не лише по прямій лінії споріднення, а й по боковій (брат/сестра, дядько/тітка, племінники і т.д.).

Питання спорідненості та її визначення почало виникати ще на час дії римського права. У Стародавньому Римі спорідненість визначалася за двома формами споріднення. Так зване, агнатське споріднення, як згадують у своїй роботі Р. А. Калюжний та В. М. Вовк (2014), базувалося не за кров'ю і походженням, а на факті спільного проживання і підпорядкуванні владі домовладки. При чому, до терміну «сім'я» (familia) входили не тільки люди (дружина, діти, інші родичі), а й інші матеріальні ресурси – сукупність майна, рабів, худоби. На зміну агнату прийшла когнатська сім'я, яка незалежно від факту спільного проживання була союзом кровних родичів, що походить від спільного предка. Агнати також згадуються у Законах дванадцяти таблиць, але тільки в аспекті опіки та спадкового права⁵.

Термін «споріднення» неодноразово згадується в книзі шостій Цивільного кодексу України при нормуванні відносин спадкування. Так, у ЦК України споріднення розрізняють за лініями (ч. 2 ст. 1260, 6 ст. 1266 ЦК

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

² «Словник української мови» // Сайт Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrd=родич>. (дата звернення: 29.04.2023).

³ «Словник української мови» // Сайт Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrd=спорідненість>. (дата звернення: 29.04.2023).

⁴ «Словник української мови» // Сайт Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrd=споріднений>. (дата звернення: 29.04.2023).

⁵ Римське приватне право : підруч. для вищ навч. закл. / Р.А. Калюжний, В.М. Вовк – К. : «МП Леся», 2014. – 240 с.

України) та за ступенями (ч. 1 ст. 1265, ч. 6 ст. 1266 ЦК України).

У Сімейному кодексі (далі – СК) України також неодноразово згадується термін «спорідненість» (ч. 4 ст. 3, ч. 1 ст. 26, ч. 2 ст. 29, ч. 2 ст. 136, п. 6 ч. 1 ст. 166 СК України). Також СК України розрізняє поняття «кровне споріднення» (ч. 4 ст. 3, ч. 2 ст. 136 СК України) та «родичі прямої лінії споріднення» (ч. 2 ст. 39 СК України).

Крім того, термін «родич» згадується у Житловому кодексі України (ст. 71 ЖК України).

Як зазначає І. І. Давидович (2007) найбільш вдалими та такими, які можна поширити на близьких родичів працівника правоохоронного органу в розумінні делікту, передбаченого ст. 345 КК України, є положення викладенні у пункті 2 статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»¹, зокрема, до них відносяться батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки².

Отже, число осіб, що входить до поняття «близький родич», хоч і підходить до тих понять і в тих випадках, де вичерпний перелік таких осіб зберігає права при спірних правовідносинах (спадкове право, сімейне право, пенсійні правовідносини тощо), однак перелік таких осіб є достатньо вузьким для цілей і завдань, на захист яких спрямоване досліджуване нами кримінальне правопорушення.

Більш широким, на нашу думку, є поняття «член сім'ї». Вказане поняття охоплює більш чисельне коло осіб, які є близькими для правоохоронця.

У «Словнику української мови» «сім'я» означає групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом³, а «член» - це особа, яка входить до складу певної групи людей, до якої-небудь організації, товариства, об'єднання⁴. На підставі вищевказаного, можна сформулювати загальне семантичне поняття цього визначення. «Членом сім'ї» є особа, яка проживає спільно з чоловіком/жінкою, дітьми та іншими близькими родичами, які живуть разом.

Проте, на відміну від семантичного значення поняття «член сім'ї», його правовий аналог у національному законодавстві чітко не визначений та вичерпний перелік осіб, яких можна віднести до членів сім'ї відсутній. Але у вітчизняному законодавстві представлені декілька визначень сім'ї з переліком осіб, яких можна віднести до її членів, що пропонується розглянути.

Найперший нормативний акт, який спадає на думку при пошуку

¹ Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадян, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.

² Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

³ Словник Української мови / Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrd=sim%27я>

⁴ Словник Української мови / Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrd=член>

поняття сім'ї та визначення осіб, які входять до цього поняття, звичайно, є Сімейний кодекс України. Згідно п. 1 ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки¹. Попри вказане, абзац другий та третій ч. 2 ст. 3 СК України вказує на винятки до цього поняття щодо необов'язковості спільного проживання дружини, чоловіка та дітей. Також, ч. 4 ст. 2 СК України визначені форми створення сім'ї, а саме сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Поняття «член сім'ї» також має місце в житловому праві, а саме ст. 64 Житлового кодексу України до членів сім'ї наймача відносить дружину наймача, їхніх дітей і батьків; також членами сім'ї наймача можуть бути визнані й інші особи, якщо вони постійно проживають разом із наймачем і ведуть із ним спільне господарство².

Підпункт 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України визначає членами сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення її батьків, чоловіка або дружину, дітей, у тому числі усиновлених, членами сім'ї другого ступеня споріднення братів та сестер, бабу та діда з боку матері і з боку батька, онуків³.

Поняття «члени сім'ї» також було представлено в нині уже не чинному Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року, як особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання⁴. Наразі вказаний Закон втратив чинність, однак його «наступник» - Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» також використовує поняття «член сім'ї», проте сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на наступних осіб: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7)

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

² Житловий кодекс України : Закон України від 30.06.1983 № 5464-X// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

³ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n777> (дата звернення: 29.04.2023).

⁴ Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III (втратив чинність) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя¹.

Абзацом шістнадцятим частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» також визначено поняття «члени сім'ї». До них, зокрема, належить особа, яка перебуває у шлюбі із суб'єктом вказаного Закону, та діти зазначеного суб'єкта до досягнення ними повноліття - незалежно від спільного проживання із суб'єктом та будь-які особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі². Тобто, Законом України «Про запобігання корупції» віднесено до членів сім'ї дружину/чоловіка, дітей та осіб, які спільно проживають із центральним суб'єктом цього Закону, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки, які мають характер сімейних, незалежно від перебування у шлюбі. Друга частина визначення щодо «будь-яких осіб, які спільно проживають із суб'єктом» дає можливість віднести до членів сім'ї будь-яких осіб, крім тих, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом Закону не мають характеру сімейних.

Хоча визначення «членів сім'ї», викладене у Законі України «Про запобігання корупції», є досить широким і може охопити всіх родичів, як самого суб'єкта, родичів дружини/чоловіка суб'єкта, так і осіб, які не пов'язані з суб'єктом родинними або сімейними, у пересічному значенні цього слова, відносинами, однак у вказаному визначенні міститься застереження, яке не дає змогу використати його як уніфіковану формулу, яку можна застосовувати при розслідуванні кримінальних та адміністративних правопорушень у дефініціях статей яких йдеться про «членів сімей». Це застереження щодо спільного проживання із суб'єктом. Але не завжди близькі родичі або взагалі близькі нам люди проживають разом із нами. До прикладу, наразі у громадянському суспільстві все більшої популяризації набуває така форма взаємовідносин чоловіка та жінки, як

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

«гостьовий шлюб»¹. При вказаній формі шлюбу особи можуть не тільки не перебувати у офіційно зареєстрованому шлюбі, не мати взаємного побуту, взаємних прав та обов'язків, але треба погодитись, що вони є близькими людьми один для одного. У зв'язку з чим, поняття «членів сім'ї», передбачене у Законі України «Про запобігання корупції», на нашу думку, не є вичерпним і потребує розширення, хоча б задля здійснення, таких основоположних принципів права, як невідворотність покарання (наприклад, у разі прийняття рішення в умовах наявного реального конфлікту інтересів щодо тітки/дядька дружини/чоловіка) та захист прав викривачів (при застосуванні норм щодо здійснення захисту відносно близьких осіб викривачів, хоча поняття «близька особа» ширше за поняття «члени сім'ї», у значенні Закону України «Про запобігання корупції» та все ж воно не включає в себе, наприклад, таку близьку особу викривача як баба/дід дружини, якщо вони не проживають разом із викривачем). А у разі імплементації терміну «член сім'ї» в розумінні Закону України «Про запобігання корупції» в бланкетну норму ст. 345 КК України та в ряд інших статей Кримінального кодексу України, які також потребують розширення вказаного поняття, це б значно підвищило профілактичну функцію правосуддя та сприяло б правильній кваліфікації та розслідуванню злочинів вказаної категорії.

Конституційний суд України (далі – КСУ), реалізуючи своє повноваження щодо розгляду відповідним клопотань на підставі практичної необхідності у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України видав правовий акт, який дав визначення поняттю «члени сім'ї».

Рішенням у справі № №5-рп/99 від 03.06.1999 КСУ вирішив питання щодо, зокрема, роз'яснення переліку осіб, які є членами сім'ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони. До вказаних осіб КСУ, відповідно до абз. 2 резолютивної частини рішення № 5-рп/99 від 03.06.1999, відніс його (її) дружину (чоловіка), їхніх дітей і батьків. Але, в абзаці п'ятому пункту 6 мотивувальної частини рішення КСУ від 3 червня 1999 року № 5-рп/99, надано розширене визначення «членів сім'ї», до яких віднесено осіб, які постійно з ним мешкають і ведуть спільне господарство, тобто не тільки близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід і баба), але й інші родичі чи особи, які не перебувають з особою у безпосередніх родинних зв'язках (брати, сестри дружини (чоловіка); неповнорідні брати і сестри; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки й інші), тобто перелік, у даному випадку, не є вичерпним. Також цим Рішенням КСУ визначив обов'язкові умови для визнання зазначених осіб членами сім'ї, крім спільного проживання, до них належать: ведення спільного господарства, тобто наявність спільних витрат, спільного бюджету, спільного харчування,

¹ Гостьовий шлюб // Вікіпедія - вільна енциклопедія.: сайт. 12.08.2023. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%88%D0%BB%D1%8E%D0%B1 (дата звернення: 12.08.2023).

купівля майна для спільного користування, участь у витратах та утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин¹. Цей перелік осіб, які належать до членів сім'ї, зокрема, те що він не вичерпний та конкретизація обов'язкових умов для визнання осіб членами сім'ї доволі сильно переплітається з визначенням членів сім'ї, яке вказане в пп. «б» абз. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

Однак, вказане рішення КСУ можливо застосувати тільки до правовідносин, які виникають у сфері надання пільг на оплату комунальних послуг членам сім'ї працівника поліції, СБУ, ДСНС та інших правоохоронних органів.

Із висновками вказаними у рішенні КСУ кореспондуються і рішення Верховного суду України у постанові КЦС ВС від 31 березня 2020 року у справі № 205/4245/17² та у постанові КЦС ВС від 23 квітня 2020 року у справі №686/8440/16-ц³ у яких судді ВСУ також висловилися щодо визначення переліку осіб, які є членам сім'ї. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Таким чином, ВСУ у своїй постанові зазначив, що законодавством не передбачено вичерпного переліку членів сім'ї та визначає критерії, за якими відносить до кола членів однієї сім'ї. До таких критеріїв належить - спільне проживання (за винятком можливості роздільного проживання подружжя з поважним причин і дитини з батьками), спільний побут і взаємні права й обов'язки осіб, які об'єдналися для спільного проживання.

Тобто наведені у національному законодавстві визначення поняттю «член сім'ї» охоплюють тільки осіб, які пов'язані родинними зв'язками або спільно проживають, ведуть спільний побут і мають взаємні права та обов'язки.

Законодавцем також не наведений перелік близьких родичів у тій сфері права, яка регулює вказані відносини. Пункт 1 ч. 1 ст. 3 КПК України

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей", частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України "Про міліцію" та частини шостої статті 22 Закону України "Про пожежну безпеку" : Рішення КСУ від 03.06.1999 № 5-рп/99 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

² Постанова Верховного Суду України від 31.03.2020 у справі № 205/4245/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602105> (дата звернення: 30.04.2023).

³ Постанова Верховного Суду України від 23.04.2020 у справі № 686/8440/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602105> (дата звернення: 30.04.2023).

визначає коло близьких родичів і членів сім'ї, до якого належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі¹.

Але, оскільки у вказаній нормі близькі родичи вказані в одному ряду з членами сім'ї, це хоча і розширює коло осіб, аніж ці поняття були б використані окремо, однак це визначення можна поширити тільки на правовідносини кримінально-процесуального права, а саме, як зазначає А. М. Удод (2013), щодо нормативного закріплення певних обмежень на здійснення окремих процесуальних дій чи кримінального провадження в цілому при наявності родинних, сімейних зв'язків з відповідними особами, які фігурують у провадженні². У матеріальному праві це визначення можна поширити хіба що на положення статей 155, 156 КК України, про що прямо прописано в примітках до цих статей.

На нашу думку, на теперішній час, найбільш широким та таким, що охоплює детальний перелік осіб з якими у потерпілого можуть бути «близькі» взаємовідносини є поняття «близькі особи» викладене у абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». До близьких осіб суб'єкта, на якого поширюється дія вказаного Закону, відносяться члени сім'ї, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений. Це поняття є найбільш вдалим, але і воно не включає усіх осіб, які можуть небайдужими особі відносно якої точиться дискусія.

Однак, слід зауважити, що коло родичів, які є близькими, на нашу думку, не є вичерпним уніфікованим переліком осіб, в легальному полі зору, на який можна посилатись в нормативних актах при кваліфікації та розслідуванні адміністративних і кримінальних правопорушень, зокрема, при розслідуванні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. Законодавцю вкрай необхідно вносити зміни до статті 345 КК України та приводити, як мінімум, диспозицію цієї статті до реалій сьогодення. А реалії сьогодення нам диктують, що в умовах правового режиму воєнного стану правоохоронці повинні бути захищені

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.09.2023).

² Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. С. 96

не менше ніж військові. Але зробити це проблематично, через прогалини у конструкції статті 345 КК України, а саме через вузьке поняття «близькі родичі» працівника правоохоронного органу, яке там вказано. У зв'язку з чим, нами пропонується внесення змін в ст. 345 КК України, шляхом заміни поняття «близькі родичі» на поняття «близькі особи» та доповнення вказаної статті приміткою з найбільш розширеним переліком осіб, які до них відносяться і з урахуванням розглянутих в цій статті норм з переліком осіб, яких можна віднести до близьких.

Також нашою національною особливістю є придання, подекуди, великої важливості свояцтву. У розрізі імплементації свояцтва в усі сфери життєдіяльності країни, ця тема потребує окремої наукової праці, а сам термін «свояцтво», на нашу думку, вже набув інституційного масштабу, через його поширеність в нашій державі. Хоча свояцтво досить поширений вид відносин, який значним чином впливає на правовідносини, у вітчизняному законодавстві наявне тільки одне визначення, яке дає нам уявлення про категорії осіб, яких можна віднести до свояків, а саме відповідно до ст. 25¹ КЗпП, до свояків відносяться батьки, подружжя, брати, сестри, діти, а також батьки, брати, сестри і діти подружжя.

Розглядаючи інститут свояцтва стає зрозуміло, що його вивчення і легалізація через визначення поняття «близькі особи» потрібне, як запобіжник вчинення правопорушень проти правоохоронців та їх близьких осіб. Розглядаючи свояцтво в призмі розширення поняття «близькі родичі» для статті 345 КК України, тлумачення цього терміну нівелює і зводить нанівець можливість впливу на рішення правоохоронця та взагалі на нормальну роботу всієї правоохоронної системи. Оскільки, правопорушники, зі своїх злочинних мотивів, можуть погрожувати або чинити насильство щодо кровних родичів дружини/чоловіка правоохоронця, які, своєю чергою, не будуть достатнім чином захищені.

Не визначений і не закріплений у понятті «близькі особи» статус наречених. Тобто осіб, які ще не стали дружиною і чоловіком, але вже подали заяву до органу державної реєстрації актів цивільного стану щодо одруження або освідчились. Закріпити на юридичному рівні освідчення досить складно, але, за аналогією права, засвідчити наміри щодо одруження осіб можуть, наприклад, свідки, про що у разі потреби в межах кримінального провадження може бути закріплено протоколом допиту світка.

Наречені не можуть бути родичами прямої лінії споріднення, відповідно до статті 26 СК України, і, в той же час, можуть не жити разом та, таким чином, не мати спільного побуту, взаємних прав та обов'язків. Однак, попри все це вказані особи вже не є безпристрасними одне до одного, і у випадку застосування погроз або насильства щодо нареченої/нареченого правоохоронця, нормальне виконання обов'язків останнім стає неможливим. Тому вкрай важко сперечатися з тим фактом, що вказані особи не є близькими і що вкрай необхідні зміни в законодавстві щодо визначення вказаних осіб, як близьких щодо працівника правоохоронного органу.

Слушною, на нашу думку, є теза В. А. Горбунова (2011) щодо визначення характеру близьких стосунків із правоохоронцем не ступенем спорідненості і не родинними стосунками, а характером стосунків¹. Вказаний підхід не тільки би значним чином підвищив правову захищеність правоохоронців та їх близьких осіб, а й став би в нагоді слідчим для конкретизації кваліфікації, правильного документування, необхідного процесуального закріплення та вибору необхідної тактики проведення окремих слідчих дій при розслідування злочину за ст. 345 КК України.

Висновки. До переліку близьких осіб, які мають із працівником правоохоронного органу родинні або сімейні відносини, необхідно додати осіб, які перебувають із ним в інших близьких відносинах та у чий долі працівники правоохоронних органів зацікавлені в силу того, що підтримують із ними тісне особисте спілкування або особи, благополуччя яких в силу обставин, що склалися становить цінність для працівника правоохоронного органу².

Термін, який найбільш повно відображає перелік осіб, які є близькими, приведений в Законі України «Про запобігання корупції», отже, він і повинен лягти і в основу запропонованого уніфікованого поняття «близькі особи».

Отже, запропоноване нами поняття, яке має бути впроваджене в чинне законодавство з метою здійснення повного, неупередженого, об'єктивного досудового розслідування та виконання завдань, покладених на правничу науку, на наш погляд, повинно мати наступну конструкцію. Близькі особи – це члени сім'ї, родичі (в тому числі, родичі чоловіка, дружини) вітчим, мачуха, пасинок, падчерка, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, наречений, наречена, особи, які перебувають в інших близьких відносинах та у чий долі зацікавлені в силу того, що підтримують із ними тісне особисте спілкування або особи благополуччя яких в силу обставин, що склалися має особливе значення. Вважаємо, що окреслена дефініція має бути закріплена у примітці до ст. 345 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник : сайт. 29.04.2023. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд=%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 29.04.2023).

2. Близькі родичі / М. І. Хавронюк, М. І. Мельник // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН

¹ Горбунов В. А. Проблеми кримінально-правової характеристики потерпілого від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). *Форум права*. 2011. № 3. С. 171.

² Там само. С. 171.

України, 2004. URL: <https://esu.com.ua/article-35507> (дата звернення: 29.04.2023).

3. Горбунов В. А. Проблеми кримінально-правової характеристики потерпілого від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). *Форум права*. 2011. № 3. С. 168–173.

4. Гостьовий шлюб // Вікіпедія - вільна енциклопедія.: сайт. 12.08.2023.

URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%88%D0%BB%D1%8E%D0%B1 (дата звернення: 12.08.2023).

5. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадскості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.

6. Житловий кодекс України : Закон України від 30.06.1983 № 5464-X// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

8. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

9. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III (втратив чинність) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

10. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

11. Крат В. І. Підстави набуття права на спадкування за законом // Мала енциклопедія нотаріуса. 2016. № 6 (90). С. 12–27.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.09.2023).

13. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n777> (дата звернення: 29.04.2023).

14. Постанова Верховного Суду України від 23.04.2020 у справі № 686/8440/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602105> (дата звернення: 30.04.2023).

15. Постанова Верховного Суду України від 31.03.2020 у справі № 205/4245/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602105> (дата звернення: 30.04.2023).

16. Римське приватне право : підруч. для вищ навч. закл. / Р. А. Калюжний, В. М. Вовк. Київ : «МП Леся», 2014. 240 с.

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» : Рішення КСУ від 03.06.1999 № 5-рп/99 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

18. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

19. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 220 с.

20. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2024

Ivan P. FEDORISHCHEV,

Post-graduate student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

VICTIMS OF THREAT OR VIOLENCE AGAINST A LAW ENFORCEMENT OFFICER: PROSPECTS OF EXPANDING THE LIST OF PERSONS

The article is devoted to the analysis of the "relatives" category, the outline of the prospects for its implementation in the Criminal Code of Ukraine, in particular, to supplement the list of victims of crimes against the authority of state authorities in the field of law enforcement, namely: threats or violence against a

law enforcement officer (art. 345 of the Criminal Code of Ukraine) and several other articles. It is substantiated that this will solve some problems related to the legal qualification of an act committed by a person and ensure an effective investigation of criminal offenses provided for in Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine. It is also determined that the outlined changes will ensure proper protection by state institutions of law enforcement officers and military personnel, especially during a full-scale invasion of the territory of our state, when this has become extremely urgent.

Key words: *criminal offense, threat, violence, law enforcement officer, close relatives, close person.*